

تحلیل عوامل کلیدی موثر بر پایداری معیشتی با استفاده از رویکرد آینده نگاری (مطالعه موردی: شهرستان مانه و سملقان)

امین تجردفریمانی^۱

کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

اسماعیل شیعه

استاد تمام گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران.

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال هفتم، شماره دوم، پیاپی ۲۷، تابستان ۱۴۰۲، صص ۵ - ۲۳

چکیده

تضعیف دارایی‌هایی معیشتی جوامع محلی و در معنای عام آن فقر، از جمله چالش‌های اساسی در سطح جهان، به ویژه در جوامع در حال توسعه است. بواسطه شرایط خاص اقتصادی و محیطی کشور، ایران نیز از این امر مستثنی نبوده و بسیاری از مناطق و سکونتگاه‌های آن، با چالش‌های معیشتی روبرو هستند. از آنجا که کشور ایران به واسطه در برگیری گسترده وسیعی از شرایط انسانی و محیطی دارای شرایط متفاوتی در مناطق مختلف خود است؛ نحوه مواجهه با عوامل تاثیرگذار بر معیشت خانوارهای ساکن در مناطق آن، متفاوت از یکدیگر بوده و لازم است متناسب با شرایط خاص حاکم بر هر یک، اقدامات مقتضی صورت پذیرد که لازمه آن شناسایی اصلی‌ترین عوامل اثرگذار بر معیشت است. روش تحقیق حاضر از نوع کاربردی بوده و به روش علم آینده نگاری، مصاحبه‌های صورت پذیرفته با افراد کلیدی در سکونتگاه‌های شهرستان مانه و سملقان (۱۲۶ سکونتگاه) در قالب پژوهش استقرایی و با بهره‌گیری از روش نظریه بنیادی، تحلیل اثرات متقاطع و نرم افزار میک مک به صورت ترکیبی مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش حاکی از شرایط ناپایدار دارایی‌های معیشتی نقاط سکونتی شهرستان مانه و سملقان است. اگرچه در ناپایدارسازی ساختار معیشتی شهرستان عوامل مختلفی دخیل هستند. ولیکن در بین این عوامل آن دسته از عواملی که مستقیماً به انسان و فعالیت‌های او ارتباط دارند بیشترین تاثیرگذاری را داشته‌اند و از آنجا که غالب این عوامل دارای عدم قطعیت بالایی می‌باشند، بایستی نحوه برخورد با آن‌ها متناسب با شرایط متغیر باشد.

واژه‌های کلیدی: معیشت پایدار، آینده نگاری، دارایی‌های معیشتی

۱. نویسنده مسئول: a_tajrrod@alumni.iust.ac.ir

در عدم شناسایی عوامل تأثیرگذار بر این افراد دانست. تاکنون به منظور پایدارسازی معیشت و مقابله با پدیده فقر مطالعات بسیاری در جهان و کشور انجام شده است که هر کدام از آنها دارای نقاط قوت و ضعف مختص به خود بوده‌اند؛ ولی در بین تمامی آنها، الگوی پیشنهادی سازمان توسعه بین‌الملل^۱ تحت عنوان «چهارچوب معیشت پایدار» از جامعیت و کاربرد بالایی برخوردار بوده است. توجه به اصولی از قبیل مردم‌محوری، پویایی، جامعیت، توجه به سطوح مختلف و پایداری و نیز تجربه‌های موفق به‌کارگیری این چهارچوب در سطح کشور، گویای آن است که این چهارچوب با شرایط کشور سازگار است و می‌توان از آن به‌منظور پایدارسازی معیشت در سطح مناطق مختلف کشور بهره جست. شهرستان مانه و سملقان به‌عنوان منطقه‌ای که در نتیجه ضعف دسترسی به دارایی‌های معیشتی و تحت‌تأثیر بودن در اثر رخدادهای مختلف طبیعی، نظیر سیل، در زمره مناطق با کمترین میزان توسعه‌یافتگی دسته‌بندی شده و حتی برخی از نقاط آن از دسترسی به حداقل امکانات معیشتی مثل آب شرب بهداشتی محروم‌اند. اگرچه در سال‌های اخیر کارهای زیادی در جهت بهبود شرایط معیشتی ساکنان نقاط سکونتی این شهرستان صورت گرفته است، ولی این کارها کاملاً مؤثر واقع نشده و پایدارسازی معیشت این افراد را تضمین نکرده است. دلیل اصلی این امر را باید در عدم شناسایی دقیق مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر دارایی‌های معیشتی دانست. از این رو، پژوهش پیش‌روی می‌کوشد تا با بهره‌گیری از رهنمون‌های چهارچوب معیشت پایدار مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر دارایی‌های معیشتی در سکونتگاه‌های این شهرستان و به‌صورت خاص نقاط

اگرچه جمعیت جهان با روندی سریع در حال فزونی است، ولی ابعاد مختلف معیشتی مرتبط با انسان نتوانسته است همپای افزایش جمعیت رشد کند. این مسئله به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه بیشتر نمایان و موجب ایجاد چالش‌های معیشتی برای این جوامع و به‌صورت خاص طبقات ضعیف، که عموماً در حاشیه شهرها و نقاط روستایی ساکن‌اند، شده است.

کشور ایران به‌واسطه دسترسی به دارایی‌های معیشتی مناسب، اگرچه نتوانسته است رشد بسیاری را در برخی بخش‌ها ایجاد کند؛ ولی این مسئله در تمام ابعاد توسعه صادق نبوده و عملاً موجب شکل‌گیری توسعه نامتوازن و به‌تبع آن تضعیف معیشت بخش قابل توجهی از جمعیت آن بوده است. علاوه بر موارد مطرح‌شده رخ‌نمون شدن مسائلی مانند جنگ، خشک‌سالی، تحریم‌های بین‌المللی و نظایر آن بر شدت تضعیف معیشت جامعه افزوده است.

اگرچه سعی و تلاش تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان بر رفع مسائل و مشکلات طبقات ضعیف جامعه، که عمدتاً در حاشیه شهرها و نقاط روستایی سکونت دارند، بوده است و حتی اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (ایجاد محیط مساعد رشد فضایل اخلاقی و رفع تبعیض‌های ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه) بر این امر تأکید دارد، ولی نتایج کارهای انجام‌گرفته گویای عدم موفقیت آنها در تحقق این امر بوده است.

درخصوص دلایل شرایط حاضر و به‌خصوص ناپایداری معیشت خانوارهای ضعیف جامعه، و یا به‌اختصار فقیر، دلایل گوناگونی از سوی متخصصان تشریح شده است که پرداختن به هر یک به پژوهشی جداگانه، به تفکیک هر منطقه، نیاز دارد. اما مهم‌ترین دلیل را باید

1. Department for International Development (DFID)

روستایی آن را شناسایی کند و پیشنهادهایی را به منظور تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری صحیح برای حرکت در مسیر پایدارسازی معیشت ارائه کند. نتایج پژوهش‌های مرتبط با فقر در کشورهای در حال توسعه گویای آن است که فقر ناشی از زنجیره عوامل مختلفی است که موجب ناپایداری دارایی‌های مختلف معیشتی شده است و از این رو، نمی‌توان تفاوتی میان خانوارهای فقیر شهری و روستایی قائل بود و حتی باید وجود سکونتگاه‌های غیررسمی شهری را در امتداد فقر نقاط روستایی قلمداد کرد. بنابراین، باید به موضوع فقر و ناپایداری معیشتی تحت عنوان موضوعی فرانقطه‌ای و به عبارتی منطقی‌نگاه کرد. بر این اساس هدف اصلی مقاله حاضر، شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر پایداری معیشت در سطح مناطق است تا بتوان به وسیله آن مناسب‌ترین سیاست‌ها را به منظور انجام کارهای لازم اندیشید. از این رو، این پرسش مطرح می‌شود که چه عواملی بیشترین تأثیر را بر معیشت خانوارهای مناطق کمتر توسعه یافته دارند؟

مبانی نظری

در پرتو تلاش جهانی برای افزایش رفاه و گسترش آن در میان گروه‌های مختلف جمعیتی، موضوع فقر و شناسایی ریشه‌های شکل‌گیری آن به منظور برخورد صحیح با آن ضروری است (Azzari & Signorelli, 2020: 1). یکی از مهم‌ترین تبعات فقر، افزایش آسیب‌پذیری افراد در برابر شوک‌ها، نامالایمات، بلایا و خطرات است که این موضوع خود زاینده گسترش فقر است (Li et al., 2021: 125).

یافته‌های بین‌المللی گویای آن است که ریشه‌های فقر را نمی‌توان تنها محدود به یک عامل دانست و عوامل شکل‌دهنده به آن از فردی دیگر متفاوت است. از این رو، باید برای رفع آن راهبردهای متفاوتی اندیشید

(Mabon et al., 2021: 222) و به دنبال راهکارهایی بود تا بتوان با حفظ و تقویت منابع معیشتی، بر رفاه جامعه تأثیر گذاشت (Defe & Matsa, 2020: 1) و ضمن ارتقای شرایط معیشتی، آن را در برابر تلاطم‌ها و حوادث پیش‌روی، که ممکن است نسل‌های آینده را نیز تحت تأثیر قرار دهد، محافظت کرد و حتی بر پایداری معیشت در سطوح گسترده‌تر نیز اثرگذار بود (Poerwati et al., 2020: 210).

مرور مطالعات در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که به واسطه عدم ریشه‌یابی صحیح دلایل فقر و به تبع آن عدم انجام کارهای صحیح متناسب با آن، اغلب برنامه‌های انجام‌شده در این کشورها، برای دستیابی به معیشت پایدار، ناکام مانده است. از این رو، رویکردهای مختلفی برای کاهش و ریشه‌کنی فقر پیشنهاد شده است. یکی از این روش‌های رایج، روش معیشت پایدار است که در دهه ۱۹۸۰ توسط چمبرز معرفی شد (شریفی، ۱۴۰۰: ۲۱۴). معیشت سیستم پیچیده‌ای است که ابعاد محیطی، اقتصادی، اجتماعی و نهادی را در بر می‌گیرد و بر این اساس هر فردی معیشت خود را با استفاده از عوامل مختلف ارزش‌گذاری می‌کند و برای آن وجوه مختلفی متصور است (Lan et al., 2021: 105). چهارچوب معیشت پایدار معرف عوامل اثرگذار بر معیشت مردم و روابط میان این عوامل است. به همین دلیل این چهارچوب در دو سطح برنامه‌ریزی برای انجام فعالیت‌های توسعه‌ای و ارزیابی میزان حمایت و مشارکت‌های لازم در راستای پایداری معیشت، کاربرد دارد (نوبری، ۱۳۹۶: ۹).

با توجه به قابلیت این چهارچوب در تبیین مسائل مرتبط با معیشت و پایداری معیشت در برابر آسیب‌های احتمالی و نیز هم‌پوشانی آن با اهداف توسعه پایدار مورد نظر سازمان ملل، از آن، در چند

جدول شماره (۱): انواع سرمایه‌های معیشتی و بدیل‌های آن (Wijayanti et al., 2016: 137)

نوع سرمایه	بدیل‌های سرمایه‌ها
سرمایه انسانی	آموزش، سلامت، تجربه، دانش، مهارت/تخصص، نیروی کار، شخصیت/انگیزه/نوآوری و توانایی‌های فیزیکی
سرمایه طبیعی	مالکیت زمین، بهره‌وری زمین، منابع آب و خدمات زیست‌محیطی
سرمایه اجتماعی	سازمان جامعه، مشارکت، همکاری متقابل، خویشاوندی، شبکه اجتماعی
سرمایه مالی	درآمد، هزینه، پس‌انداز، بدهی و پرداختی، پشتیبانی
سرمایه فیزیکی	امکانات و زیرساخت‌ها، تجهیزات کار/تولید، دسترسی

خود در سبب معیشت نمی‌رسند. بنابراین، توانایی افراد برای سازگاری با استفاده از استراتژی‌های هدفمند برای کاهش آسیب‌پذیری آنها تقویت می‌شود (Kusumanti et al., 2021: 204). شایان ذکر است که استراتژی‌های منبعث از این چهارچوب در هر منطقه متفاوت و شامل طیف وسیعی از عوامل نهادی (رسمی و غیررسمی) شده است (Scoones, 1998:1) که نشانگر توجه این چهارچوب به تمامی ابعاد توسعه پایدار است.

مهم‌ترین مزیت این چهارچوب در مقایسه با سایر چهارچوب‌های توسعه را باید در ایجاد تعادلی میان رشد مناطق و رفاه اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی جست‌وجو کرد (Chau, 2021: 356). با تمام مزیت‌های ذکرشده درخصوص چهارچوب معیشت پایدار و تمایل دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در بهره‌گیری از آن، منتقدان این چهارچوب بر این عقیده‌اند که میزان تأثیرگذاری آن بر رفاه و پایدارسازی معیشت همچنان مبهم است (Chinangwa et al., 2016: 1).

در سال‌های اخیر اغلب برنامه‌های معیشتی بر نقاط روستایی متمرکز بوده است، ولی نباید در این خصوص از ضرورت پرداختن به محیط‌های شهری و مسائل آن‌ها در این برنامه‌ها غفلت کرد؛ زیرا بررسی‌ها نشان می‌دهد در برخی محیط‌های شهری میزان

دهه اخیر، توسط سازمان‌های بین‌المللی استفاده شده است (Munanura & Sabuhoro, 2021: 171).

این چهارچوب از سوی سازمان توسعه بین‌المللی انگلستان برای کاهش فقر در کشورهای دریافت‌کننده کمک‌های بین‌المللی پیشنهاد شده است و در عین حال، برخی از سازمان‌های بین‌المللی دیگر مانند صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی^۲، سازمان تعاونی برای کمک و امداد رسانی در همه‌جا^۳ و آکسفام^۴ اصول و رویکرد آن را متناسب با نیازهای خود پذیرفته‌اند (صرافی و شمسایی، ۱۳۹۳: ۸۲).

چهارچوب معیشت پایدار^۵ این امکان را می‌دهد که اطلاعات مربوط به دارایی‌های افراد به صورت بصری ارائه شود. در نتیجه روابط متقابل مهم بین دارایی‌های مختلف را آشکار می‌کند. بر اساس تغییرات یا در دسترس بودن دارایی‌ها، اشکال مختلف پنج‌ضلعی، بسته به شرایط منطقه و ساختار جامعه، به دست آمد. شکل پنج‌ضلعی ارزش‌های مطلق یا کمی را نشان نمی‌دهد، بلکه تصور کیفی را از گسترش انواع مختلف دارایی‌های معیشتی نشان می‌دهد. با توجه به نتایج، در حال حاضر، دارایی‌های مختلف به شرایط ایدئال

1. Department for International Development (DFID)
2. International Fund for Agricultural Development (IFAD)
3. Cooperative for Assistance and Relief Everywhere (CARE)
4. Oxfam
5. DFID

دسترسی به دارایی‌های معیشتی بسیار کم بوده و حتی میزان آسیب‌پذیری افراد در برابر تلاطم‌ها بیشتر است (virga, 2021: 155).

از این رو، لازم است در مطالعات مرتبط با معیشت تمام سکونتگاه‌ها به عنوان شبکه‌ای واحد و هم‌پیوند بررسی شوند.

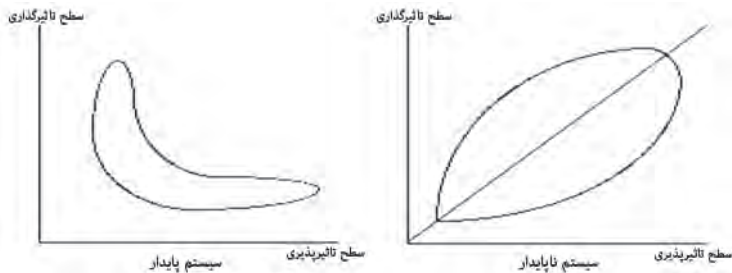
در فرایند کشف عوامل مؤثر بر فقر و به صورت خاص عوامل مؤثر بر پایداری معیشت، علاوه بر توجه به کلیت انواع دارایی‌های معیشتی، توجه به پیچیدگی روابط این دارایی‌ها و مهم‌ترین عوامل مؤثر بر آنها اهمیت دارد (Jackson, 2020: 4). تأییدکننده این مطلب، کارهای صورت گرفته در خصوص توسعه مناطق کمتر هرچند نظرات یکدستی در مورد رابطه توسعه‌یافتگی و کارآفرینی وجود ندارد، ولی پژوهش‌های متعددی ارتباط Uشکل بین این دو را تأیید می‌کنند (زیوری و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۰). به عبارتی می‌توان گفت همان‌طور که افزایش فعالیت‌های کارآفرینانه موجب توسعه و بهبود شرایط معیشتی می‌شوند، توسعه ابعاد مختلف معیشتی نیز بر وجوه مختلف کارآفرینی نظیر افزایش فرصت‌ها، انگیزه‌ها، دسترسی به سرمایه و... اثر مثبت خواهند داشت (Williams & Williams, 2012: 661). به عبارت دیگر، مردمی که در مناطق فقیر و کمتر توسعه‌یافته زندگی می‌کنند، به واسطه ضعف قابلیت‌ها، توان اندکی برای انجام فعالیت‌های کارآفرینانه و راه‌اندازی کسب‌وکارهای خلاقانه دارند (Moradiet al., 2020: 149). از این رو، توسعه فعالیت‌های اقتصادی و به خصوص کسب‌وکارهای کوچک و متوسط در مناطق کمتر توسعه‌یافته، با ارتقای توانمندی‌های مختلف این مناطق وابستگی مستقیم دارد (محمدکاظمی، ۱۴۰۰: ۲-۳).

همچنین علاوه بر ارتقای توانمندی‌های افراد در این مناطق، باید با انجام کارهایی، تاحد امکان، ریسک فعالیت‌های کارآفرینانه را به حداقل رساند تا بتوان در صورت نیاز به جذب سرمایه (از طریق سرمایه‌گذاران)، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کارآفرینان را به حداقل رساند (کافشانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۲۴-۶۲۵).

روش‌شناسی

در این نوشتار به منظور تحلیل و شناسایی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر معیشت نقاط سکونت‌شهرستان مانه و سملقان، در راستای فراهم آوردن فرایند آینده‌نگاری، از رویکرد کیفی «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» استفاده شده است. فرایند تحلیل استقرایی برگرفته از رویکرد مذکور با سازماندهی داده‌ها در قالب واحدهای اطلاعات، که رفته‌رفته انتزاعی‌تر می‌شوند، صورت می‌پذیرد. این فرایند مستلزم حرکت رفت‌وبرگشتی میان مضامین و داده‌هاست تا زمانی که مجموعه جامعی از مضامین ساخته شوند. روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، مبتنی بر سه شیوه کدگذاری باز، محوری و انتخابی است که، البته با توجه به مقتضیات این پژوهش، در آن تنها از دو الگوی کدگذاری باز و محوری استفاده شده است. در شیوه کدگذاری باز، مفاهیم شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آنها در داده‌ها کشف می‌شوند. پیشامدها، وقایع و اتفاقات به عنوان نشانه‌های بالقوه پدیده یا موضوع، تحلیل می‌شوند و برچسب مفهومی دریافت می‌کنند. در این راستا، نشانه‌های ظهور یافته از مطالعات کتابخانه‌ای^۱، مصاحبه با مدیران محلی^۲، فعالان اقتصادی و نخبگان شهرستان^۳ برچسب‌گذاری

۱. طرح ناحیه‌ای استان خراسان شمالی مصوب سال ۱۳۹۳ و طرح آمایش استان خراسان شمالی مصوب سال ۱۳۹۵، طرح‌های هادی روستایی
۲. انجام مصاحبه با دهیاران و یا اعضای شوراهای اسلامی همه ۱۲۶ روستای شهرستان.
۳. به صورت نمونه‌گیری هدفمند از زمینه‌های فعالیتی گوناگون و مهم شهرستان که به انجام تعدادی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته در هریک از رده‌های فعالیت‌یادشده منجر شد (مجموعاً ۳۷ مصاحبه).

شکل شماره (۱): وضعیت پایداری سیستم (Arcadeal., 1999: 15)

شکل شماره (۲): موقعیت قرارگیری شهرستان مانه و سملقان در منطقه (مأخذ: نگارنده)

شده و با گردآوری بیش از ۱۳۰۰ نشانه در سطح ۱۲۶ نقطه روستایی شهرستان مانه و سملقان و مقایسه آنها با یکدیگر، در نهایت، ۲۴ مفهوم کلی تعیین شده است. گفتنی است در این پژوهش، به منظور تحلیل داده‌های گردآوری شده و شناسایی تأثیرگذارترین پیش‌ران‌های مؤثر بر پایداری معیشتی نقاط سکونت شهرستان، از نرم‌افزار میک‌مک^۱ بهره گرفته شده است. با استفاده از این نرم‌افزار می‌توان ضمن شناسایی پیش‌ران‌های کلیدی براساس میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (Abdullah al., 2021: 9) آن‌ها را در چهار دسته معیارهای وابسته، معیارهای مستقل، معیارهای خودمختار و معیارهای پیوند دسته‌بندی کرد (Singh & Misra, 2021:5125)

در بخش روش‌شناسی و تحلیل میک‌مک در مجموع دو نوع پراکنش تعریف شده است که به نام سیستم‌های پایدار و ناپایدار معروف‌اند. در سیستم‌های پایدار پراکنش متغیرها به صورت L انگلیسی نشان داده شده است؛ یعنی برخی متغیرها دارای تأثیرگذاری بالا و برخی دارای تأثیرپذیری بالا هستند. در سیستم‌های پایدار مجموعاً سه دسته متغیر را مشاهده می‌کنیم: الف: متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی)؛ ب: متغیرهای مستقل؛ ج: متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه). اما در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر است و متغیرها حول محور قطری صفحه پراکنده‌اند و در بیشتر مواقع از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری حالت بینابینی را نشان می‌دهند که این امر ارزیابی و شناسایی عوامل و شاخص‌های کلیدی را

1. MICMAC

بسیار مشکل می‌کند (موسوی و کهکی، ۱۳۹۵: ۲۱۴). افزودنی است که در سیستم‌های ناپایدار متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای دوجویی (متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف)، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه و متغیرهای مستقل قابل مشاهده‌اند (نعیمی و پورمحمدی، ۱۳۹۵: ۵۸).

محدوده و قلمرو پژوهش

هرچند استان خراسان شمالی در دسته‌بندی‌های توسعه‌یافتگی در میان استان‌های ایران در رتبه‌های پایانی قرار دارد، باید گفت شهرستان مانه و سملقان، در میان شهرستان‌های این استان پس از شهرستان راز و جرگلان، دارای کمترین میزان توسعه‌یافتگی است. بر مبنای تقسیمات سیاسی این شهرستان از شرق با شهرستان بجنورد، از جنوب با شهرستان‌های جاجرم و گرمه و از غرب با شهرستان مراوه تپه استان گلستان و همچنین کشور ترکمنستان دارای مرز مشترک است.

یافته‌ها

پیرو مطالب مطرح‌شده درخصوص رویکرد معیشت پایدار و نگاه خاص آن درخصوص شناسایی عوامل مؤثر بر پایداری معیشتی، نشانه‌های استخراجی از مطالعات صورت گرفته در قالب عوامل محدودکننده و تقویت‌کننده دسته‌بندی شده‌اند تا مهم‌ترین فرصت‌ها و محدودیت‌های شهرستان مانه و سملقان با توجه به دارایی‌های معیشتی شناسایی شوند. گفتنی است در فرایند شناسایی عوامل مؤثر بر پایداری معیشتی، اثرات روندهای بحرانی (تغییر جمعیت، منابع، شوک‌ها، خطرات تهدیدکننده سلامت انسان، خطرات طبیعی، مناقشات و...) و رویدادهای فصلی (قیمت‌ها، میزان تولید، فرصت‌های شغلی و سلامت)، مورد توجه بوده که نهایتاً به تهیه فهرستی از موضوعات نیازمند مداخله تحت عنوان پیش‌ران‌های اولیه منجر شده است.

مطابق مطالعات صورت گرفته، ۱۳۰۰ نشانه در سطح ۱۲۶ سکونتگاه شهرستان شناسایی و این نشانه‌ها با استفاده از رویکرد نظریه پردازی داده‌بنیاد بر حسب‌گذاری شده‌اند. همچنین ۲۴ مفهوم کلی نیز از طریق مقایسه نشانه‌ها شناسایی شده‌اند که این مفاهیم به شرح جدول زیر است:

جدول شماره (۲): مفاهیم کلی مستخرج از نشانه‌ها در

شهرستان مانه و سملقان (مأخذ: نگارنده)

ردیف	مفاهیم
۱	آسیب‌های اجتماعی
۲	اعتماد نهادی
۳	سرمایه‌های اجتماعی
۴	سلامت
۵	مهاجرت
۶	سواد عمومی
۷	اقتصاد دامداری
۸	اقتصاد زراعت و باغداری
۹	صنایع دستی
۱۰	صنایع کارگاهی
۱۱	گردشگری
۱۲	فعالیت‌های مکمل اقتصادی
۱۳	صنایع تبدیلی-تکمیلی
۱۴	فعالیت‌های بازرگانی بین‌جاده‌ای
۱۵	وقوع سیل
۱۶	دسترسی به سرمایه‌های مالی
۱۷	گازرسانی
۱۸	زیرساخت‌های آب شرب
۱۹	راه‌های ارتباطی
۲۰	برق‌رسانی
۲۱	مسکن
۲۲	رفاه
۲۳	تنوع معیشتی
۲۴	فعالیت‌های اقتصادی زنان

جدول شماره (۳): مفاهیم کلی و جهت دار مستخرج از روش کدگذاری باز در سطح نقاط سکونتگاهی شهرستان (مأخذ: نگارنده)

تکرار مفاهیم	مفاهیم جهت دار	مفاهیم کلی
۲	افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی با توجه به موقعیت جغرافیایی روستا و تسهیل دسترسی به موادمخدر	آسیب‌های اجتماعی
۴	افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی به دلیل فقدان آگاهی و جایگاه متعارف اعتیاد در فرهنگ روستا	
۲۵	افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی (اعتیاد) به دلیل فقر درآمدی و بیکاری	اعتماد نهادی
۱۱	بی‌اعتمادی نهادی	سرمایه‌های اجتماعی
۲	تضعیف سرمایه‌های اجتماعی به واسطه اختلاف بر سر آب و زمین	
۳	تضعیف سرمایه‌های اجتماعی به واسطه اختلافات طایفه‌ای	
۲	تضعیف سرمایه‌های اجتماعی به واسطه تنوع قومیتی	
۲	تضعیف سرمایه‌های اجتماعی به واسطه ضعف سرمایه‌های مالی	سلامت
۳	تهدید سرمایه‌های انسانی به لحاظ سلامت (شیوع بیماری‌های خاص در روستا)	
۵	تهدید سرمایه‌های انسانی به لحاظ سلامت با توجه به ضعف دسترسی به خدمات بهداشتی-درمانی	
۳	تهدید سرمایه‌های انسانی به لحاظ سلامت به دلیل آلودگی‌های محیطی	
۳	تهدید سرمایه‌های انسانی به لحاظ سلامت به دلیل ضعف دسترسی به آب شرب بهداشتی	مهاجرت
۲۰	تهدید سرمایه‌های انسانی به واسطه مهاجرت با توجه به فقدان فرصت‌های شغلی مناسب	
۴	تهدید سرمایه‌های انسانی به واسطه مهاجرت با توجه به کمبود مسکن و محدودیت زمین	
۲	تهدید سرمایه‌های انسانی به واسطه مهاجرت ناشی از ضعف خدمات کالبدی-زیرساختی	
۱	تهدید سرمایه‌های انسانی به واسطه مهاجرت ناشی از ضعف سازوکار شرکت سهامی زراعی	سواد عمومی
۱۳	ضعف سواد عمومی سرمایه‌های انسانی به دلیل ضعف شبکه ارتباطی	
۳۹	ضعف سواد عمومی سرمایه‌های انسانی به دلیل فقر درآمدی	
۱۳	ضعف سواد عمومی سرمایه‌های انسانی به دلیل نگرش‌های فرهنگی	
۱۷	تضعیف دامداری به واسطه پایین بودن صرفه اقتصادی دامداری سنتی	اقتصاد دامداری
۴۲	تضعیف دامداری به واسطه آسیب‌دیدگی جایگاه‌های سنتی دام در برابر مخاطرات اخیر (بارندگی و سیل)	
۹۶	تضعیف دامداری به واسطه افزایش قیمت و دشواری دسترسی به خوراک دام (خشک‌سالی، قرق مراتع و...)	
۶	تضعیف دامداری به واسطه تلف شدن دام‌ها بر اثر بیماری	
۶	تضعیف دامداری به واسطه تلف شدن دام‌ها در اثر دشواری تأمین آب شرب از لحاظ کیفیت و دسترسی	
۲	تضعیف دامداری به واسطه سوءمدیریت شرکت سهامی زراعی	
۱۰	تضعیف دامداری به واسطه ضعف روابط تولید در بخش بازاریابی-فروش	
۷	تضعیف دامداری به واسطه ضعف روابط تولید در بخش عرضه نهاده‌ها	
۲	تضعیف دامداری به واسطه ضعف روابط تولید در بخش لجستیک	
۳	تضعیف دامداری به واسطه عدم تمایل به دامداری ناشی از نگرش‌های فرهنگی	
۱۰	تضعیف دامداری به واسطه عدم تناسب نژاد دام با اقلیم محدوده	
۳	تضعیف دامداری به واسطه فروش دام به منظور تأمین هزینه‌های زندگی و مهاجرت از روستا	
۹	تضعیف دامداری به واسطه فقدان برخورداری از سرمایه اولیه جهت خرید دام و ساخت جایگاه	
۹	تضعیف دامداری به واسطه معضل ساخت جایگاه‌های دام ناشی از محدودیت‌های نهادی	

تکرار مفاهیم	مفاهیم جهت‌دار	مفاهیم کلی
۷۴	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه خشک‌سالی و محدودیت منابع آبی	اقتصاد زراعت و باغداری
۲۹	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه ضعف مدیریت منابع آبی	
۳۸	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه هدررفت ناشی از شیوه‌های سنتی آبیاری	
۲۳	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه آسیب‌پذیری محصولات در برابر آفات	
۶	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه آسیب‌پذیری محصولات در برابر حمله حیوانات	
۱۱	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه عدم تاب‌آوری محصولات در برابر سرمازدگی و تگرگ	
۴۷	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه آسیب دیدن اراضی کشاورزی، منابع و سازه‌های آبی و تأسیسات آبرسانی در اثر وقوع سیل	
۱۳	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه تضعیف روابط تولید در بخش لجستیک	
۴۳	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش بازاریابی-فروش	
۳	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش تولید (نیروی کار)	
۴۵	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه تضعیف روابط تولید در بخش خدمات پشتیبان	
۳۵	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش عرضه نهاده‌ها	
۹	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه فقدان صرفه اقتصادی کشاورزی متأثر از خرده مالکی	
۷	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه کمبود زمین حاصلخیز کشاورزی	
۱۸	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه کیفیت نامطلوب راه دسترسی به اراضی کشاورزی	
۴۶	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه محدودیت‌های حقوقی و نهادی	
۳۷	تضعیف زراعت و باغداری به‌واسطه نظام تولید سنتی و ضعف سواد حرف‌های و مهارت سرمایه‌های انسانی	
۸	تهدید زراعت و باغداری در صورت اعمال محدودیت‌های نهادی در آینده	
۸	برخورداری از ظرفیت توسعه کشت زعفران با توجه به تمایل جامعه محلی به تغییر الگوی کشت و وجود تجربه‌های موفق کشت محصول در روستا	
۵	برخورداری از ظرفیت توسعه باغ‌های پسته به‌واسطه برخورداری از تجربه‌های موفق کشت محصول	
۲	برخورداری از ظرفیت توسعه باغ‌های زیتون به‌واسطه برخورداری از تجربه‌های موفق کشت محصول	
۲	برخورداری از ظرفیت توسعه تولیدهای گلخانه‌ای به‌واسطه برخورداری از تجربه و نزدیکی به جاده جهت تسهیل لجستیک و بازاریابی-فروش	
۱	برخورداری از ظرفیت توسعه تولیدهای گلخانه‌ای به‌واسطه بهره‌برداری از مجتمع بزرگ گلخانه‌ای آغمزار	
۱۱	تضعیف صنایع دستی به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش بازاریابی-فروش	صنایع دستی
۹	تضعیف صنایع دستی به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش عرضه نهاده‌ها	
۲	تضعیف صنایع دستی به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش خدمات پشتیبان	
۲	تضعیف صنایع دستی به‌واسطه ضعف سرمایه‌های انسانی به‌لحاظ دانش و مهارت	
۱۴	برخورداری از ظرفیت توسعه تولید صنایع دستی به‌واسطه برخورداری از مهارت تولید صنایع دستی	
۲	تضعیف صنایع کارگاهی به‌واسطه اعمال محدودیت‌های نهادی	صنایع کارگاهی
۳	تضعیف صنایع کارگاهی به‌واسطه ضعف روابط تولید در بخش بازاریابی-فروش	
۱۲	برخورداری از ظرفیت راه‌اندازی صنایع کارگاهی به‌واسطه برخورداری از تجربه و مهارت خیاطی	
۲	برخورداری از ظرفیت توسعه صنایع کارگاهی به‌واسطه استقرار روستا در مجاورت جاده	

تکرار مفاهیم	مفاهیم جهت‌دار	مفاهیم کلی
۷	امکان توسعه گردشگری به واسطه برخورداری از جاذبه‌های گردشگری	گردشگری
۴	امکان توسعه گردشگری به واسطه برخورداری از ظرفیت ایجاد یا توسعه خدمات پشتیبان گردشگری	
۲	امکان توسعه گردشگری به واسطه موقعیت جغرافیایی روستا (نزدیکی به شهر یا جاده آسیایی)	
۱۳	برخورداری از ظرفیت گردشگری به واسطه برخورداری از جاذبه‌های گردشگری	فعالیت‌های مکمل اقتصادی
۳	برخورداری از ظرفیت آبی‌پروری به واسطه برخورداری از تجربه و مهارت	
۱۷	برخورداری از ظرفیت پرورش زنبورعسل به واسطه برخورداری از تجربه و مهارت	
۱۱	برخورداری از ظرفیت پرورش زنبورعسل به واسطه پتانسیل محیط طبیعی	
۲	برخورداری از ظرفیت پرورش زنبورعسل به واسطه برخورداری از بازار فروش	
۲	برخورداری از ظرفیت پرورش شتر به واسطه مهارت و پیشینه ساربانان و پایین بودن هزینه نگهداری دام	
۲	برخورداری از ظرفیت توسعه پرورش اسب به واسطه برخورداری از پیشینه و مهارت	
۲۲	برخورداری از ظرفیت توسعه نوغان‌داری به واسطه برخورداری از درخت توت، تجربه و مهارت جامعه محلی	
۳	برخورداری از ظرفیت کشت و بهره‌برداری از گیاهان دارویی به واسطه برخورداری از تجربه و مهارت	
۲	برخورداری از ظرفیت کشت و بهره‌برداری از گیاهان دارویی به واسطه برخورداری از کارآفرین	
۱۳	برخورداری از ظرفیت کشت و بهره‌برداری از گیاهان دارویی به واسطه پتانسیل محیط طبیعی	
۲	برخورداری از ظرفیت راه‌اندازی صنایع تبدیلی-تکمیلی محصول پنبه به واسطه برخورداری از تولید بالا	صنایع تبدیلی-تکمیلی
۳	برخورداری از ظرفیت پرورش زنبورعسل به واسطه برخورداری از تجربه و مهارت و تولید بالا	
۲	برخورداری از ظرفیت راه‌اندازی صنایع تبدیلی-تکمیلی گوجه‌فرنگی به واسطه برخورداری از تولید بالا	
۷	برخورداری از ظرفیت راه‌اندازی صنایع تبدیلی-تکمیلی محصولات باغی به واسطه تولید بالا	
۲	برخورداری از ظرفیت راه‌اندازی صنایع تبدیلی-تکمیلی محصولات باغی به واسطه نزدیکی به راه	
۳	برخورداری از ظرفیت راه‌اندازی صنایع تبدیلی-تکمیلی گیاهان دارویی به واسطه برخورداری از مهارت	
۲	برخورداری از ظرفیت توسعه فعالیت‌های بازرگانی بین‌جاده‌ای با توجه به موقعیت جغرافیایی روستا	فعالیت‌های بازرگانی
۲	تهدید ناشی از وقوع سیل به واسطه فعالیت‌های انسانی و تخریب جنگل‌ها و پوشش گیاهی	وقوع سیل
۱۰	تهدید ناشی از وقوع سیل و آسیب‌پذیری سکونتگاه‌ها و اراضی کشاورزی به واسطه قرارگیری در محدوده سیل‌خیز و فقدان سیل‌بند اصولی و مناسب	
۲	تهدید ناشی از وقوع سیل و آسیب‌پذیری اراضی کشاورزی با توجه به بالا آمدن بستر رودخانه	دسترسی به تسهیلات
۱۲	ضعف دسترسی به سرمایه‌های مالی (تسهیلات) به واسطه عدم امکان ارائه تضامین مربوطه	
۲	ضعف دسترسی به سرمایه‌های مالی (تسهیلات) به واسطه محدودیت‌های مذهبی	گازرسانی
۸	ضعف زیرساختی به واسطه فقدان برخورداری از شبکه گازرسانی	
۲	ضعف زیرساختی (آب شرب) به واسطه فقدان برخورداری از منبع تأمین آب	زیرساخت‌های آب شرب
۱۳	ضعف زیرساختی (آب شرب) به واسطه کیفیت نامناسب منبع تأمین آب	
۵۲	ضعف زیرساختی (آب شرب) به واسطه نقص شبکه انتقال آب	
۳۳	ضعف زیرساختی (راه دسترسی) با توجه به فقدان برخورداری از پل ارتباطی ایمن و مناسب و دشواری تردد در فصول پربارش	راه‌های ارتباطی
۲۰	ضعف زیرساختی (راه دسترسی) به واسطه کیفیت نامناسب مسیر دسترسی و فقدان ایمنی	

تکرار مفاهیم	مفاهیم جهت‌دار	مفاهیم کلی
۳	ضعف زیرساختی به‌واسطه فقدان برخورداری از شبکه برق‌رسانی	برق‌رسانی
۱۶	ضعف زیرساختی (مسکن) به‌دلیل استحکام و ایمنی نامناسب و به‌تبع آن آسیب‌دیدگی بالا در اثر وقوع مخاطرات اخیر (سیل، زلزله و...)	مسکن
۵	ضعف زیرساختی (مسکن) به‌دلیل استحکام و ایمنی نامناسب و به‌تبع آن آسیب‌دیدگی بالا در اثر وقوع مخاطرات اخیر (سیل، زلزله و...) و ضعف اقدامات نهادی جهت به‌سازی و نوسازی مسکن‌ها	
۱۷	ضعف زیرساختی (مسکن) به‌دلیل استحکام و ایمنی نامناسب و به‌تبع آن آسیب‌دیدگی بالا در اثر وقوع مخاطرات (سیل، زلزله و...) و عدم استطاعت مالی جهت به‌سازی و نوسازی مسکن‌ها	
۲	ضعف زیرساختی (مسکن) به‌واسطه محدودیت زمین جهت ساخت‌وساز و به‌دنبال آن افزایش تراکم و کاهش کیفیت مسکن	
۳۹	محرومیت در رفاه به‌واسطه فقدان برخورداری غالب خانوارها از حمام و دستشویی	رفاه
۳	فقدان تنوع معیشتی به‌واسطه اعمال محدودیت‌های نهادی (عدم صدور مجوز در زمینه صید ماهی از سد شیرین‌دره و احداث واحدهای صنعتی)	تنوع معیشتی
۴	فقدان تنوع معیشتی به‌واسطه ضعف سرمایه‌های انسانی به‌لحاظ دانش و مهارت	
۷	فقدان تنوع معیشتی به‌واسطه عدم برخورداری برخی از روستاییان از زمین کشاورزی و به‌تبع آن ضعف دسترسی به سرمایه‌های مالی به‌منظور راه‌اندازی کسب‌وکار جدید	
۳۰	فقدان تنوع معیشتی به‌واسطه فقدان فرصت‌های شغلی غیرکشاورزی و دامداری	
۲	فقدان تنوع معیشتی به‌واسطه فقدان مالکیت زمین کشاورزی و ضعف دسترسی به سرمایه‌های مالی به‌منظور راه‌اندازی کسب‌وکار جدید	فعالیت‌های اقتصادی زنان
۳	امکان حضور فعال‌تر زنان در فعالیت‌های اقتصادی به‌واسطه برخورداری از تعاونی زنان روستایی	

چنان‌که ذکر کردیم، فرآیند تحلیل استقرایی داده‌ها یک‌سویه نبوده و از ویژگی انعطاف‌پذیری برخوردار است. از این‌رو، مفاهیم شناسایی‌شده ارزش‌گذاری و ویژگی‌ها و ابعاد هر یک مشخص می‌شوند. شایان ذکر است، این ابعاد و ویژگی‌ها مبین ریشه‌های مفاهیم‌اند و از طریق بررسی روندها، رویدادها و نقاط ثابت مؤثر بر معیشت در سطح شهرستان به شکل‌گیری صد و نه مفهوم جهت‌دار منجر شد.

خروجی‌های حاصل از پیاده‌سازی الگوی کدگذاری باز، که با تجزیه اطلاعات کیفی به بخش‌های جداگانه محقق می‌شود، مشتمل بر بیست و چهار مفهوم کلی و صد و نه مفهوم جهت‌دار است که به‌طور هم‌زمان در سطح سکونتگاه‌های شهرستان مکانی شده و مهم‌ترین

مفاهیم جهت‌دار و یا به عبارت دیگر، مهم‌ترین دلایل بروز فقر و ناپایداری معیشت بر اساس بیشترین تکرار در سطح سکونتگاه‌های شهرستان مشخص می‌شوند. خلاصه نتایج مذکور در جدول زیر آورده شده است. شایان ذکر است که در جدول ذیل، مفاهیم دارای بیشترین تکرار مهم‌ترین مفاهیم‌اند. همان‌گونه که در جدول بالا مشاهده کردید، موارد مطرح‌شده در زمینه فعالیت‌های اقتصادی، و به‌صورت خاص فعالیت‌های کشاورزی، به‌عنوان مهم‌ترین چالش کنونی در زمینه معیشت افراد به شمار می‌روند و بنابراین، بررسی اصلی‌ترین دلایل یا روندها، رویدادها و نقاط ثابت اثرگذار در اقتصاد سکونتگاه‌های شهرستان و درک روابط میان آنها از اهمیت به‌سزایی

چنان‌که ذکر کردیم، فرآیند تحلیل استقرایی داده‌ها یک‌سویه نبوده و از ویژگی انعطاف‌پذیری برخوردار است. از این‌رو، مفاهیم شناسایی‌شده ارزش‌گذاری و ویژگی‌ها و ابعاد هر یک مشخص می‌شوند. شایان ذکر است، این ابعاد و ویژگی‌ها مبین ریشه‌های مفاهیم‌اند و از طریق بررسی روندها، رویدادها و نقاط ثابت مؤثر بر معیشت در سطح شهرستان به شکل‌گیری صد و نه مفهوم جهت‌دار منجر شد.

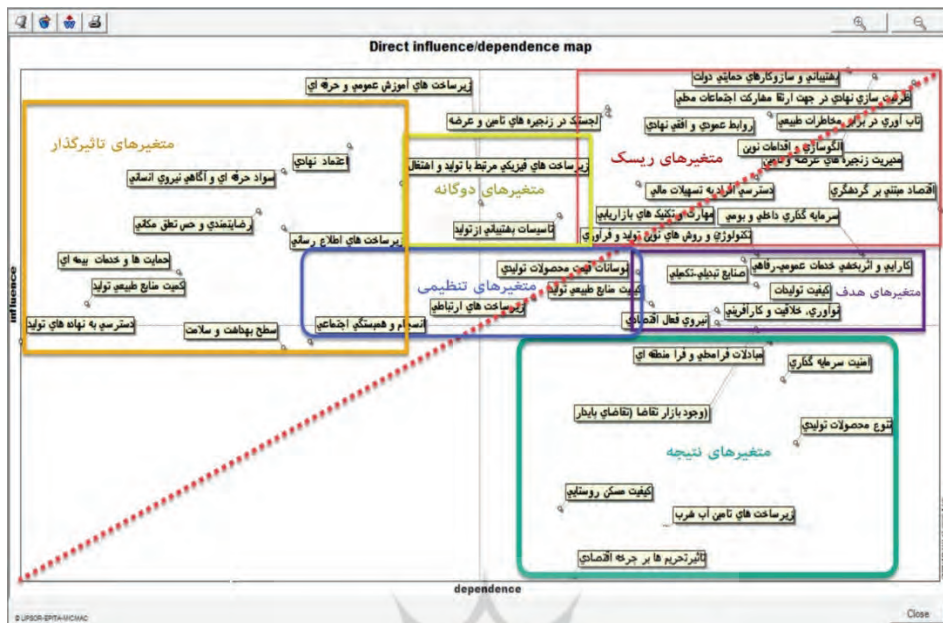
خروجی‌های حاصل از پیاده‌سازی الگوی کدگذاری باز، که با تجزیه اطلاعات کیفی به بخش‌های جداگانه محقق می‌شود، مشتمل بر بیست و چهار مفهوم کلی و صد و نه مفهوم جهت‌دار است که به‌طور هم‌زمان در سطح سکونتگاه‌های شهرستان مکانی شده و مهم‌ترین

سیل را به مثابه شرایط علی و اثرگذار بر وضعیت دارایی‌های معیشتی مطرح کرده است. نظر به اینکه زمینه‌ها به بسترهای اجتماعی-اقتصادی برای بروز کنش‌ها و برهم‌کنش‌های میان مفاهیم اطلاق می‌شود، نتایج تحلیل حاکی از غلبه نظام تولید سنتی و استقرار اراضی کشاورزی در حریم رودخانه به عنوان شرایط زمینه‌ای است. در این بین، کیفیت نامطلوب مسکن‌های روستایی و ضعف شبکه‌های ارتباطی، که سطح آسیب‌دیدگی ناشی از سیل را تشدید می‌کند، عوامل مداخله‌گر محسوب می‌شوند و در کنار پدیده محوری و شرایط زمینه‌ای بر پیامدها تأثیر می‌گذارند. در نهایت، از برهم‌کنش مجموع مفاهیم بالا، شاهد پیامد تضعیف کشاورزی (زراعت، باغداری و دامداری) هستیم که ضرورت توجه به مقوله «تاب‌آوری در برابر مخاطرات طبیعی» را ایجاب می‌کند.

جدول شماره (۴): پیش‌ران‌های اولیه مؤثر بر پایداری معیشت در شهرستان مانه و سملقان (مأخذ: نگارنده)

ردیف	مقوله‌ها یا پیش‌ران‌های اولیه
۱	تکنولوژی و روش‌های نوین تولید و فرآوری
۲	مدیریت زنجیره‌های عرضه و تأمین
۳	سواد حرفه‌ای و آگاهی نیروی انسانی
۴	وجود بازار تقاضا (تقاضای پایدار)
۵	صنایع تبدیلی-تکمیلی
۶	تأسیسات پشتیبانی از تولید
۷	پشتیبانی و سازوکارهای حمایتی دولت
۸	الگوسازی و اقدامات نوین
۹	روابط عمودی و افقی نهادی در راستای توانمندسازی
۱۰	ظرفیت‌سازی نهادی در ارتقای مشارکت محلی
۱۱	اعتماد نهادی
۱۲	رضایتمندی و حسن تعلق مکانی

ردیف	مقوله‌ها یا پیش‌ران‌های اولیه
۱۳	نوآوری، خلاقیت و کارآفرینی
۱۴	سرمایه‌گذاری داخلی و بومی
۱۵	مبادلات فرامحلی و فرامنطقه‌ای
۱۶	تنوع محصولات تولیدی
۱۷	زیرساخت‌های فیزیکی مرتبط با تولید و اشتغال
۱۸	تأثیر تحریم‌ها بر چرخه اقتصادی
۱۹	کمیت منابع طبیعی تولید
۲۰	کیفیت منابع طبیعی تولید
۲۱	امنیت سرمایه‌گذاری
۲۲	کیفیت تولیدها
۲۳	لجستیک (حمل‌ونقل و انبارداری کارا)
۲۴	مهارت و توانایی‌های بازاریابی
۲۵	دسترسی افراد به تسهیلات مالی
۲۶	زیرساخت‌های آموزش عمومی و حرفه‌ای
۲۷	دسترسی به نهاده‌های تولید
۲۸	حمایت‌ها و خدمات بیمه‌ای
۲۹	تاب‌آوری در برابر مخاطرات طبیعی
۳۰	انسجام و همبستگی اجتماعی
۳۱	کارایی و اثربخشی خدمات عمومی-رفاهی
۳۲	نیروی فعال اقتصادی
۳۳	نوسانات قیمت محصولات تولیدی
۳۴	سطح بهداشت و سلامت
۳۵	اقتصاد مبتنی بر گردشگری
۳۶	زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی
۳۷	زیرساخت‌های ارتباطی
۳۸	زیرساخت‌های تأمین آب شرب
۳۹	کیفیت مسکن‌های روستایی

شکل شماره ۴): موقعیت عوامل مؤثر بر پایداری معیشت در شهرستان مانه و سقمان بر اساس وضعیت آنها در دو محور تأثیرپذیری-تأثیرگذاری (مأخذ: نگارنده)

مشخص می شود.

در این راستا، با قرار دادن سی و نه پیش‌ران اولیه منتخب شهرستان در یک ماتریس 39×39 پرسش‌نامه‌ای در چهارچوب ماتریس اثرگذاری متقاطع طراحی و از صاحب‌نظران خواسته شد تا میزان اثرگذاری و اثرپذیری عوامل بر یکدیگر را بر مبنای مقادیر صفر تا P^3 ارزش‌گذاری کنند. به جهت تبیین دقیق روابط میان متغیرهای پژوهش، نتایج به‌دست‌آمده، با تأکید بر وضعیت موجود منطقه به شیوه کارشناسی، مجدداً بازنگری شد و در نهایت، با ورود به نرم‌افزار میک‌مک، ماتریس‌های اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم تحلیل شدند.

با توجه به خروجی‌های حاصل از نرم‌افزار میک‌مک، الگوی پراکنش عوامل مؤثر بر پایداری معیشت در

۳. در این ماتریس امتیاز صفر به معنای خنثی؛ یک، اثرگذاری ضعیف؛ دو، اثرگذاری متوسط؛ سه، اثرگذاری بالا و P اثرگذاری بالقوه است.

تدقیق و تعیین نهایی مسائل و موضوعات کلیدی

به‌منظور حرکت در چهارچوب آینده‌نگاری راهبردی و ضرورت نگاه هدفمند و راهبردی مطابق با این رویکرد، به شناخت و تحلیل پیش‌ران‌های کلیدی به‌عنوان اولین گام توجه شده است. پیش‌ران‌های کلیدی به‌مثابه موتور محرک توسعه در ترسیم چشم‌انداز بلندمدت منطقه برای مدیران، تصمیم‌گیران، ذی‌نفعان و سرمایه‌گذاران مفید و مؤثر است (محمد پورجابری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵). در طرح حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیل اثرات متقاطع^۱ و به کمک نرم‌افزار میک‌مک^۲ پیش‌ران‌های کلیدی تعیین و سپس این عوامل بر پایه دو شاخص «سطح تأثیر/اهمیت» و «عدم قطعیت» طبقه‌بندی و محورهای اصلی برای تدوین سناریوها و موضوعات مهم برنامه‌ریزی

1. Cross Impact Analysis.
2. Mic Mac

سطح سکونتگاه‌های شهرستان مانه و سمقان در دو محور تأثیرپذیری-تأثیرگذاری، در تصویر زیر، حاکی از «وضعیت ناپایدار» سیستم در وضعیت فعلی است. این امر بدان معناست که در سیستم ناپایدار شهرستان مانه و سملقان تغییرات کوچک به تحولات اساسی منجر خواهد شد که این امر نمایانگر اهمیت عدم قطعیت‌های مؤثر بر سیستم است.

همان‌گونه که در نمودار بالا مشاهده می‌شود، مواردی از قبیل اعتماد نهادی، سواد حرفه‌ای، رضایتمندی و حس تعلق مکانی، زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی، خدمات بیمه‌ای، کمیت منابع طبیعی تولید، انسجام و همبستگی اجتماعی و سطح بهداشت دسترسی به نهاده‌های تولید در گروه مؤلفه‌های تعیین‌کننده یا تأثیرگذار قرار می‌گیرند. این عوامل، بیشترین تأثیرگذاری و کمترین تأثیرپذیری را دارند و برانگیزاننده تغییرات در سیستم‌اند.

متغیرهای ریسک، ظرفیت بسیار بالایی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی دارند و بنا به ماهیت ناپایدارشان، دارای ماهیتی انفصال‌دهنده در فرآیند برنامه‌ریزی‌اند. چنانچه مشاهده کردید، دوازده متغیر در دسته شاخص‌های ریسک جای گرفته و از بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در وضعیت معیشت ساکنان شهرستان برخوردارند. از میان مهم‌ترین آنها می‌توان به «پشتیبانی و سازوکارهای حمایتی دولت»، «الگوسازی و اقدامات نوین»، «ظرفیت‌سازی نهادی در جهت ارتقای مشارکت اجتماعات محلی»، «لجستیک در زنجیره‌های تأمین و عرضه»، «تاب‌آوری در برابر مخاطرات طبیعی» و... اشاره کرد.

ازسوی دیگر، شاخص‌های «کارایی و اثربخشی خدمات عمومی-رفاهی»، «صنایع تبدیلی-تکمیلی»، «کیفیت تولیدها»، «نوآوری خلاقیت و کارآفرینی» و

«نیروی فعال اقتصادی» به‌منابۀ متغیرهای هدف در جریان توسعه شهرستان اطلاق می‌شوند. این متغیرها بیش از آنکه تأثیرگذار باشند، تأثیرپذیرند؛ بنابراین، با قطعیت قابل قبول می‌توان آن‌ها را نمایانگر اهداف ممکن در سیستم در نظر گرفت که دگرگونی در پیش‌ران‌های کلیدی زمینه‌ساز دستیابی به آن‌هاست.

افزون بر متغیرهای ریسک و هدف «زیرساخت‌های فیزیکی مرتبط با تولید و اشتغال»، «زیرساخت‌های آموزش حرفه‌ای و عمومی» و «تأسیسات پشتیبانی از تولید» نیز به‌عنوان سایر متغیرهای دووجهی سیستم به شمار می‌روند.

ازسوی دیگر، چهار عامل «زیرساخت‌های ارتباطی»، «کیفیت منابع طبیعی تولید»، «انسجام و همبستگی اجتماعی» و «نوسانات قیمت محصولات تولیدی»، که در نزدیکی مرکز ثقل نمودار واقع شده‌اند، به‌عنوان متغیرهای تنظیمی محسوب می‌شوند. این عوامل، بسته به سیاست‌هایی که برنامه‌ریزان و مدیران برای اهداف خود به کار می‌گیرند، قابلیت ارتقابه متغیرهای تأثیرگذار، تعیین‌کننده یا متغیرهای هدف و ریسک را دارند. در نهایت، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه، که دارای بیشترین تأثیرپذیری از سیستم و پایین‌ترین تأثیرگذاری در سیستم‌اند، مواردی از قبیل «نوع محصولات تولیدی»، «امنیت سرمایه‌گذاری»، «کیفیت مسکن روستایی» و... را در بر می‌گیرند.

در ادامه، با بررسی نتایج ماتریس‌های اثرگذاری/اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم سی و نه عامل ذکرشده، اصلی‌ترین پیش‌ران‌های مؤثر بر پایداری معیشت شهرستان مانه و سملقان شناسایی و از طریق بازنگری و بازتنظیم کارشناسی این عوامل، نهایتاً بیست و شش پیش‌ران کلیدی در سطح منطقه مورد مطالعه انتخاب شد.

یکی از مهم‌ترین دلایل پیچیدگی مطالعات مرتبط با معیشت را باید تعدد عدم قطعیت‌های پیش‌روی و وابستگی آن‌ها به یکدیگر دانست. به‌گونه‌ای که به‌واسطه این امر عملاً نمی‌توان با استفاده از برنامه‌ریزی‌های معمول به نتایجی مطلوب دست یافت. از این رو، در سال‌های اخیر استفاده از روش‌های آینده‌نگاری در مطالعه‌های مرتبط با معیشت رواج یافته است. در مقاله حاضر نیز با توجه به تأکید اصلی بر یافتن عوامل مؤثر بر پایداری معیشت، از روش آینده‌نگاری استفاده شده است.

نتایج بررسی‌های صورت گرفته حاصل گواه آن است که عوامل متعددی بر پایداری دارایی‌های معیشتی ساکنان این شهرستان تأثیرگذار است که با توجه به نظرات خبرگان و تحلیل آن، با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک، می‌توان تعداد آن‌ها را به بیست و شش مورد تقلیل داد. ولی مسئله‌ای که در راستای پایداری معیشت افراد وجود دارد آن است که تنها بخشی از این عوامل قابلیت برنامه‌ریزی را به‌صورت مستقیم دارند و پرداختن به آن‌ها به احتمال بسیار زیاد به پایداری معیشت جامعه محلی منجر می‌شود (مانند عامل زیرساخت‌های ارتباطی که علاوه بر وابستگی پایین تحقق آن به سایر عوامل، اجرای صحیح آن موجب اثرات مثبت متعددی نظیر بهبود دسترسی فعالیت‌های اقتصادی به زیرساخت‌های تولید و بازار، ترغیب سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی منطقه، افزایش دسترسی به خدمات زیستی و... می‌شود) و بخش زیادی از عوامل به‌واسطه عدم قطعیت وقوع و نیز میزان تأثیر به شیوه معمول قابل برنامه‌ریزی نیستند و باید برای آن‌ها احتمالات متعددی متصور بود. با توجه به یافته‌های حاصل در سکونتگاه‌های شهرستان مانه و سملقان عمده عوامل

تأثیرگذار، که نمی‌توان قطعیت بالایی را برای آن‌ها متصور بود، به‌شدت به ویژگی‌های انسانی و اجتماعی وابسته‌اند. از این رو، سناریوهای پیش‌روی این شهرستان، به‌منظور تدوین اقداماتی برای پایداری معیشت جوامع محلی، به‌شدت تحت تأثیر عوامل انسانی است و باید حساسیت‌های خاص جامعه محلی را لحاظ کرد. گفتنی است مفاهیم مستخرج از کدگذاری مصاحبه‌های صورت گرفته نیز بر این مطلب دلالت دارد، به‌گونه‌ای که اگرچه مهم‌ترین مفاهیم یافته‌شده جنبه اقتصادی داشته و حاکی از نارسایی فعالیت‌های اقتصادی جاری شهرستان است، ولی بعد انسانی آن (نظیر میزان دانش و مهارت جامعه محلی) پررنگ‌تر بوده است و به‌واسطه تأثیرپذیری و تأثیرگذاری زیاد، باید سناریوهای متعددی برای تنظیم رفتار آن‌ها در مقابل رخ نمودن هریک از احتمالات اندیشید. گذشته از مطالبی که ذکر کردیم، بررسی کلیت عوامل کلیدی و پیش‌ران‌های توسعه شهرستان مانه و سملقان گویای آن است که به‌واسطه ضعف قابلیت‌ها، به‌ویژه قابلیت‌های انسانی، علاوه بر دشوار بودن برنامه‌ریزی برای آینده این شهرستان، انجام کارهای اصلاحی، به‌خصوص در زمینه‌های اقتصادی، بسیار دشوار بوده و باید در این خصوص علاوه بر انجام کارهای حمایتی، به توان‌افزایی جامعه محلی نیز توجه کرد تا بتوان از میزان خطرپذیری فعالیت‌ها و به‌صورت خاص کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، که به‌صورت عمیقی تحت تأثیر تحولات محیطی اند، کاست.

اگرچه به‌واسطه ماهیت پژوهش پیش‌روی که می‌کوشد با استفاده از فرایندی استقرایی، عوامل کلیدی مؤثر بر پایداری معیشتی در شهرستان مانه و سملقان را کشف کند، یافته‌های این پژوهش را نمی‌توان عیناً

به تمام مناطق کمتر توسعه یافته کشور تعمیم داد، اما فرایند استفاده شده در این مقاله قابلیت آن را دارد تا با بهره گیری از آن، عوامل کلیدی مؤثر بر پایداری معیشتی در هر منطقه‌ای را کشف و برنامه‌های پیشروی را متناسب با شرایط خاص آن‌ها، از نظر میزان عدم قطعیت و تأثیر پذیری و تأثیر گذاری، تنظیم کرد.

فهرست منابع

۱. احمدی کافشانی، عبدالله، رضوانی، مهران، چیت‌سازان، هستی و محمد کاظمی، رضا (۱۳۹۷)، «واکاوی آمیخته بازاریابی کارآفرینانه در جذب سرمایه از فرشتگان کسب و کار»، فصلنامه علمی پژوهشی توسعه کارآفرینی، ۱۱(۴)، صص ۶۲۱-۶۴۰.
۲. دانایی فرد، حسن، امامی، سیدمجتبی (۱۳۸۶)، «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازای داده بنیاد»، اندیشه مدیریت راهبردی، ۱(۲).
۳. زیوری، امینه، محمدی خیاره، محسن و مظهری، رضا (۱۳۹۸)، «مروری سیستماتیک بر عوامل اقتصادی مؤثر بر کارآفرینی»، فصلنامه رشد فناوری، ۶۲(۱۶)، صص ۳۲-۴۳.
۴. شریفی نیا، زهرا (۱۴۰۰)، «تحلیل عوامل مؤثر بر پایداری معیشت در روستاهای شهرستان ساری»، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۰(۳۵).
۵. صراف، مظفر و شمسایی، مصطفی (۱۳۹۳)، «چهارچوب معیشت پایدار: راهبردی برای بقا و ارتقای خانوار در سکونتگاه‌های غیررسمی»، نشریه صفا، ۲۴(۶۵).
۶. محمدپور جابری، مرتضی، ابراهیم زاده، عیسی، رفیعیان، مجتبی و ساعد موشی، رامین (۱۳۹۵)، «شناسایی و تحلیل اثرات متقابل عوامل کلیدی و سنجش میزان پایداری منطقه‌ای با رویکرد آینده نگاری راهبردی (مطالعه موردی: استان خراسان شمالی)»، جغرافیا و پایداری محیط، ۲۰(۶)، صص ۱-۱۸.
۷. محمد کاظمی، رضا، طالبی، کامبیز، داوری، علی و دهقان نجم آبادی، عامر (۱۴۰۰)، «طراحی مدل توانمندسازی کسب و کارهای کوچک و متوسط دانش بنیان با رویکرد دیمتل»، فصلنامه علوم مدیریت ایران، ۱۶(۶۱).
۸. موسوی، میرنجف و کهکی، فاطمه سادات (۱۳۹۶)، آینده پژوهی در آمایش سرزمین (نگاهی به کاربرد نرم افزارهای

میکمک و سناریوی ویزارد)، ارومیه: انتشارات دانشگاه ارومیه.
۹. نعیمی، کیومرث و پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۹۵)، «شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده سکونتگاه‌های فرودست شهری سنندج با تأکید بر کاربرد آینده پژوهی»، فصلنامه مطالعات شهری، ۱۵(۵).
۱۰. نوبری، نازک (۱۳۹۶)، آسمان، آیین نامه سرمایه گذاری و اشتغال نیروی انسانی، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

11. Abdullah, M. R. T. L., Siraj, S., & Ghazali, Z. (2021). An ISM Approach for Managing Critical Stakeholder Issues Regarding Carbon Capture and Storage (CCS) Deployment in Developing Asian Countries. *Sustainability*, 13(12).

12. Arcade, J., Godet, M., Meunier, F. & Roubelat, F. (1999). Structural analysis with the MICMAC method & Actor's strategy with MACTOR method. *Futures Research Methodology, American Council for the United Nations University: The Millennium Project*, 1-69.

13. Azzarri, C., & Signorelli, S. (2020). Climate and poverty in Africa South of the Sahara. *World development*, 125.

14. Chau, T. M. (2021). sustainable livelihoods associated with tourism in the Cam mountain tourist area an aiang province, vietnam. *European Journal of Social Sciences Studies*, 6(4).

15. Chinangwa, L., Pullin, A. S., & Hockley, N. (2016). Livelihoods and welfare impacts of forest comanagement. *International Journal of Forestry Research*, 2016.

16. Defe, R., & Matsa, M. (2021). The contribution of climate smart interventions to enhance sustainable livelihoods in Chiredzi District. *Climate Risk Management*, 33.

- Ecotourism impact on livelihoods and wellbeing. In Routledge Handbook of Ecotourism* (pp. 171-185). Routledge.
24. Poerwati, T., Maghfirah, F., & Sir, M. M. (2020). Analysis of Sustainable Livelihood level and its Influence on Community Vulnerability of Surumana Village, Central Sulawesi. *Journal of Regional and Rural Development Planning (Jurnal Perencanaan Pembangunan Wilayah dan Perdesaan)*, 4(3), 209-220.
25. Singh, K., & Misra, M. (2021). Developing an agricultural entrepreneur inclination model for sustainable agriculture by integrating expert mining and ISM-MICMAC. *Environment, Development and Sustainability*, 23(4).
26. Scoones, I. (1998). Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis. *Institute of Development Studies*.
27. Wijayanti, R., Baiquni, M., & Harini, R. (2016). Livelihood Strategies as Responses to Water Availability in Pusur Subwatershed, Bengawan Solo. *Forum Geografi* 30(2), 130-139
28. Williams, N., & Williams, C. C. (2012). Evaluating the socio-spatial contingency of entrepreneurial motivations: A case study of English deprived urban neighbourhoods. *Entrepreneurship & Regional Development*, 24(7-8), 661-684.
29. Yirga, B. (2021). The livelihood of urban poor households: A sustainable livelihood approach in urbanizing Ethiopia. The case of Gondar City, Amhara National State. *Poverty & Public Policy*, 13(2), 155-183.
17. Jackson, E. A. (2020). Deconstructing sustainable livelihood framework (SLF) for equitable living in crisis of global pandemic. *MPRA Paper*
18. Kusumanti, M., Ferse, S., & Glaser, M. (2021). Sustainable livelihoods frameworks in investigating household assets in Jakarta Bay, Indonesia. *Aquaculture, Aquarium, Conservation & Legislation*, 14(1), 204-217.
19. Lan, X., Zhang, Q., Xue, H., Liang, H., Wang, B., & Wang, W. (2021). Linking sustainable livelihoods with sustainable grassland use and conservation: A case study from rural households in a semi-arid grassland area, China. *Land Use Policy*, 101.
20. Li, T., Cui, L., Singh, R. K., Fava, F., Xu, Z., Kumar, S., ... & Cui, X. (2021). Unveiling the Past, Current and Future of Global Sustainable Livelihoods Research by Visual and Quantitative Analysis. *research square*, 1-41
21. Mabon, L., Nguyen, S. T., Pham, T. T., Tran, T. T., Le, H. N., Doan, T. T. H., ... & Vertigans, S. (2021). Elaborating a people-centered approach to understanding sustainable livelihoods under climate and environmental change: Thang Binh District, Quang Nam Province, Vietnam. *Sustainability science*, 16(1), 221-238.
22. Moradi, M., Imanipour, N., Arasti, Z., & Mohammadkazemi, R. (2020). Poverty and entrepreneurship: a systematic review of poverty-related issues discussed in entrepreneurship literature. *World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 16(2), 125-152.
23. Munanura, I. E., & Sabuhoro, E. (2021).